

Валентина ШАНДРА (Київ)

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ТЕКСТУ ПРИСЯГИ (ПОЧАТОК XVIII – СЕРЕДИНА XIX СТОЛІТЬ): ФОРМУЛА ПРИСЯГИ

Присяга як складова конструювання взаємовідносин між підданими і монархом, між державою та окремими посадовцями з'явилася досить давно, напевно, в часи військових звичаїв, і була ефективним засобом для досягнення мети. Про це переконливо свідчить її збереження до сьогоднішніх днів й активне використання у найрізноманітніших життєвих ситуаціях. Соціальна її природа пов'язана з багатьма чинниками, серед яких найпомітнішою була відсутність надійних комунікаційних зв'язків, коли прийнята присяга дисциплінувала партнера і стримувала самостійні дії, а також мобілізувала чинити на основі раніше укладених домовленостей

Присяга, що функціонувала спершу на звичаєвому праві, з часом ставала дедалі дієвішим інструментарієм у відносинах монарха і підданих. Про мобілізуюче значення присяги свідчить “Уложение” 1649 р., де в одній із глав “О государственной чести и как его государское здоровье оберегать” йшлося про хресне цілування як своєрідну присягу на вірність государю. Напрацьований текст присяги 1651 р. стосувався не лише охорони честі й життя монарха, в ньому йшлося й про неучасть в “скопе и заговоре”¹. Петро I, щоб зміцнити абсолютну владу, запровадив 1711 р. нову форму присяги, яка вже ототожнювала службу государеві й державі².

Як блискуче дослідив Річард С. Вортман, кожний російський монарх сходив на престол через коронацію, в якій присяга йому цивільних і військових властей набувала особливої пишноти та церемоніальності³.

Паралельно із зміцненням абсолютної влади імператора присяга надовго стала надійним дисциплінарним засобом у військовій справі. Текст присяги було внесено до Військового статуту 1715 р. (док. 1), а згодом її вписували до всіх

¹ Цит. за: Преображенский А. А. Перерастание сословно-представительной монархии России в абсолютистскую // История Европы. – М., 1994. – Т. 4: Европа нового времени. – С. 181.

² Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начала XX в.): Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. – СПб., 2000. – С. 128.

³ Уортман Ричард С. Сценарии власти: Мифы и церемонии русской монархии. – М., 2004. – Т. 2: От Александра II до отречения Николая II. – С. 52.

військових законів, змінюючи текст відповідно до тогочасних лінгвістичних норм. Тоді ж, при Петрі, текст військової присяги, практично без змін, змушені були приймати й цивільні службовці. Необхідність такого кроку пояснював та обгрунтовував автор “Правды воли монаршей” Феофан Прокопович⁴, ідеолог формування абсолютної влади російського монарха. Процедура військової присяги неодноразово вдосконалювалась, на зміну одноразового її прийняття прийшло дворазове. Перший раз вона давалася ще у військових присутствіях при прийнятті на службунижніх військових чинів, вдруге – після закінчення навчання і здобуття військової спеціальності. У цьому разі присяга відбувалася в більш урочистій обстановці. Обряду військової присяги, що постійно вдосконалювалась, надавалося сакрального значення, і з часом вона перетворилася на один з найбільших атрибутів офіцерської честі, своєрідного морального кодексу, її недотримання вважалося ганебним явищем.

Нові піддані, які вводилися в російський імперський простір, обов’язково присягали російському імператорові на вірність підданства, і традиція цієї присяги кожному монархові набирала додаткових елементів. Українське суспільство познайомилося з неоднаковим значенням присяги для польських королів і російського самодержця під час Переяславської ради. Запросивши козацьку старшину скласти присягу цареві, московські церковнослужителі на вимогу Богдана Хмельницького присягнути першими із здивуванням вказали, що московський цар підданим не присягає. Різниця між російським абсолютним монархом, якому приносили присягу, та європейськими монархами, які самі присягали перед станами, стає досить зримою через фактор присяги.

Катерина II, вводячи Правобережну Україну до складу імперії, коли приймала присягу від місцевої шляхти, зауважувала, що вона гарантуватиме її власницькі права на володіння коронними маєтками (староствами та ін.) лише в тому разі, якщо та зберігатиме вірність і присяжний обов’язок⁵. На відміну від Катерини присяга Павлу I приймалася за чітко продуманим сценарієм, деталі якого були визначені маніфестом від 22 листопада 1796 р. Обряд вимагав обов’язкової участі генерал-губернатора, губернаторів, єпископів і біскупів, а також усіх чиновників, яким зачитувався у соборних храмах губернського міста маніфест і указ Сенату про прийняття присяги “на непоколебимую на веки верность”⁶. Усі хто давав присягу, підписувалися в особливому присяжному листі. У присутності чиновників присягу давали купці, міщани, цехові, а закінчувався обряд урочистим молебнем. Така ж процедура мала відбуватися у повітах, причому Павло I вимагав, щоб присяга приймалася в один і той самий час. В округах знову проходив такий самий обряд, коли присягу в парафіяльних храмах складали дворяни, чиновники, околична шляхта, духовні особи і селяни. Грамотні самі підписували присяжні листки, а за неграмотних розписувалися – священники, поміщики і чиновники.

⁴ Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗ). – СПб., 1830. – Т. 7. – № 4870.

⁵ ПСЗ. – СПб., 1830. – Т. 23: С 1789 по 6 ноября 1796 г. – № 17198.

⁶ Цит. за: *Храневич В.* Присяга на верность императору Павлу в Юго-Западном крае // Киевская старина. – 1892. – Кн. 7. – С. 111.

Чинівницький штат прикордонних митниць, застав, карантинних установ давав присягу на місці, оскільки небезпечно було оголяти кордонну лінію, а тому її приймали відряджені туди чиновники, а то й безпосереднє начальство. Щодо поміщиків, яких не виявилось на місцях на час присяги, пропонувалося укласти окремі реєстри, а їх самих викликати до губернських правлінь, де вони зобов'язані були все ж таки підписати присяжні листи. Окремо присягу у присутності призначених чиновників давали євреї, з правом розпису за її прийняття кагальному старшині.

Присяжні листи слід було привезти до намісницького правління, а звітти – генерал-губернаторові як представнику самодержавної влади на місцях.

Отож присязі верховна влада надавала великого значення, формуючи за її допомогою відповідну ауру навколо імператорської особи, компенсуючи нею легітимність верховної влади на надбані імперією землі. Саме через це Олександр I присягнув Боргаський сейм 1809 р., члени якого представляли інтереси фінських станів – знаті, кліру, бюргерства й селянства. Це до певної міри ставало гарантією автономного статусу, якого надав імператор Великому князівству Фінляндія. Більше того, цей же імператор вперше в історії Російської імперії присягнув своїм підданам у Царстві Польському на конституції “Присягаю й урочисто обіцяю перед Богом і на Євангелії всіма своїми силами зберігати і здійснювати конституцію”⁷.

Присягу на вірність підданства складала всі стани, однак найбільше верховна влада переймалася присягою шляхетського стану. За Жалуваною грамотою 1785 р. дворянство на губернському та повітових зібраннях після урочистого богослужіння присягало на вірність імператорові. Цю процедуру здійснював предводитель дворянства, і за нею спостерігав губернатор Малоросійський генерал-губернатор О. Б. Куракін однією з найперших акцій по приїзді з Петербурга до Полтави 1802 р. вважав підготовку документа про “Обряд выборам малороссийской Полтавской губернии благородного дворянства в городе Полтаве”. Один з його дев'яти параграфів було присвячено присязі. Після відкриття дворянського зібрання, на якому були присутні 438 осіб, генерал-губернатор запрошував присутніх на літургію до собору, в якій дворяни брали участь, групуючись згідно з повітовим поділом губернії. Після її закінчення за наказом генерал-губернатора на першу сходинку амвона піднімався прокурор і зачитував височайший указ про скликання дворян Полтавської губернії. Знову відбувався урочистий молебень, після якого губернський стряпчий зачитував схвалені верховною владою статті про вибір місцевих посадових осіб. Потім уже розпочиналася дворянська присяга. Текст присяги (док. 5) зачитувався тоді не духовною особою, а секретарем дворянства, і дворяни запрошувалися взяти участь у виборах⁸. Так само присягали вибрані посадовці в разі схвалення їх кандидатур генерал-губернатором (док. 4).

⁷ Цит. за: *Капелер А.* Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад – Львів, 2005. – С. 71.

⁸ *Павловский И. Ф.* К истории полтавского дворянства, 1802–1902: Очерки по архивным данным с рисунками – Полтава, 1906. – Вып. 1. – С. 56–58.

Згідно з Жалуваною грамотою містам 1785 р. Катерина II вимагала, щоб й інший стан, міщанський, присягав у непорушній вірності особі імператорської величності, а також у виконанні ним повинностей, причому застерігалось, що хто не давав присяги, той не мав права проживати в місті. Городничий першим відповідав за її дотримання; встановлювалось покарання за порушення клятви, яке набирало скоріше морального характеру – позбавлення доброго імені. Так само вимагалось, щоб присягу складали станові старшини та їхні товариші з купецької, міщанської і ремісничої управи, завдання яких полягало у розвитку міських ремесел⁹.

У Правобережній Україні, в якій більшість містечок мали дві громади – християнську та єврейську, виборці кожної складали присягу перед голосуванням. Результати голосування разом з підписним листом надсилалися до губернського правління на схвалення, після чого обрані члени ратуші складали присягу на вірність імператорові¹⁰.

Присягу на вірність службі давали не лише дворяни та міські станові урядовці, а й виборні селянські посадовці. Катерина II, готуючись проводити губернську реформу, розпочала її від самого низу. Для цього запроваджувалось проведення в селах виборів посадових осіб – соцьких, п'ятидесяцьких і десятицьких, на яких покладалися поліцейські функції. Вибраних односельчанами, а значить авторитетних людей, які мали служити опорою самодержавству, приводили до присяги, і ті приступали до виконання своїх обов'язків, суть яких полягала в тому, щоб наглядати, чи всі відвідують церкву, чи не з'явилися поблизу єретики, а то й чарівники. А оскільки селяни були неписьменні, то інструкцію, якою слід було керуватись у своїй діяльності, вони вивчали напам'ять¹¹. Соцький не притягувався до виконання панщини, і ця обставина, підсилена присягою, була досить дієвим аргументом у повсякденному селянському житті.

Крім названих сфер, присяга використовувалася в суді, коли позивачі клятвою стверджували правдивість показань. У цьому разі вони також зверталися до присяжних листків, які наперед складалися відповідно до ситуації. До присяги в судах приводилися представники всіх станів, крім духовних осіб і ченців, причому ці вимоги різнилися в російській і українській традиції судочинства. Петро I ввів присягу і спеціально підкреслив, що “всем свидетелям надлежит, хотя бы оные вышняго достоинства и знатнейшия были, присягать, понеже свидетелю, который присяги не учинит, верить не можно, хотя бы оной и архиепископом был”¹². Однак, як дослідив П. Єфименко, ця норма не усталилася. У той же час згідно з українською традицією при розгляді будь-яких справ вимагалось, щоб

⁹ Грамота на права и выгоды городам Российской империи // Российское законодательство X–XX века: В 9 т. – М., 1987. – Т. 5: Законодательство периода расцвета абсолютизма – С. 97–98, 227.

¹⁰ Карліна О. Міське управління Олики в першій половині 19 ст. // Науковий вісник Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки Історичні науки – 2007. – № 1. – С. 173.

¹¹ Мадариага И. Россия в эпоху Екатерины Великой – М., 2002. – С. 445–446.

¹² Цит. за: Ефименко П. Присяга духовенства // Киевская старина. – 1884. – Кн. 5. – С. 150.

свідчення давалися під присягою, незважаючи на походження Згідно із “Порядком прав магдебурзьких” свідчення не вважалися повноцінними, якщо вони не супроводжувалися присягою. Ця судованорма приймати присягу і від духовенства зберігалася до остаточної відміни чинності Литовського статуту в українських губерніях.

Норми присяги в російському судочинстві найвиразніше були зафіксовані в “Уложении о наказаниях уголовных и исправительных” 1845 р., де їй присвячувалася спеціальна глава “О лжеприсяге”. Там із властивою для часу Миколи I педантичністю виписані покарання за неправдиву присягу, яка на практиці збігалася з неправдивими свідченнями під присягою. Розрізнялися два її види: та, що була дана обдумано, з наміром, і та, яка не передбачала злого умислу, а відбулася скоріше з нерозуміння святості присяги. Залежно від цього поділу законодавець пропонував і покарання. За неправдиву присягу винний, найперше, позбавлявся станових прав і йому загрожувала висилка до Сибіру на поселення. Якщо він належав до непривілейованого стану (селянського чи міського) і його можна було карати фізично, то отримував від 10 до 20 ударів батогами. Якщо через неправдиву присягу свідка винний отримав кримінальне покарання, то перший у цьому разі зазнавав ще жорстокішої відповідальності за вчинений злочин.

Друга категорія клятвopорушників також позбавлялася привілеїв, як особистих, так і станових, і висилалась до Томської або Тобольської губернії на один або два роки. Селяни і міщани, крім того, каралися різками від 60 до 70 ударів з відбуванням виправних робіт в арештантських ротах від 2 до 4 років. Якщо ж той, хто дав неправдиві свідчення під присягою, належав до привілейованих станів (дворяни, духовенство), то йому слід було здійснити церковне покаяння. Присяга залишалася дієвим інструментом судового процесу і після реформи суду 1864 р.¹³

Зауважимо, що призначення присяги булорізним, і особливу увагу російські монархи надавали їй, коли конструювали відповідний бюрократичний апарат. У цьому разі вона набувала футурологічної функції, адже в присягу закладався текст, який пов’язував невидимими нитками імператора і чиновників усієї Російської імперії. Словам присяги надавалося запобіжного значення, адже вони окреслювали бажаний результат.

Усі, хто пов’язував своє життя з державною службою, при вступі на неї мали скласти присягу на вірність. Чи не найперше присягу складали члени Сенату згідно з іменним указом від 7 березня 1726 р., який вимагав “решать самою истиною по указам и регламентам по присяге, по злобе не посягая, и по дружбе и свойству не маня”¹⁴. Засновуючи вищий дорадчий орган – Державну раду, – Олександр I також зауважив необхідність присяги, яку складав при призначенні до цієї верховної інституції кожний її член окремо. Таку ж присягу при обійманні

¹³ Устав уголовного судопроизводства // Российское законодательство X–XX века: В 9 т. – М., 1991. – Т. 8: Судебная реформа. – С. 129, 136, 187–190, 267.

¹⁴ Указ о должности Сената // Российское законодательство X–XX века: В 9 т. – Т. 5. – С. 151.

посад давали чиновники міністерств, причому для збільшення її значущості директори і начальники відділень приймали її в Сенаті, інші ж – у департаментах міністерств¹⁵. За порушення присяги чиновник не ніс ніякої відповідальності, а тому Микола I уточнив вимоги щодо неї; жоден з чиновників не мав права виконувати свої посадові обов'язки, не присягнувши на вірність службі, за винятком, щоправда, надзвичайних ситуацій. Якщо ж чиновник, що не присягнув, використає ситуацію на шкоду владі, то він може отримати вищу міру покарання¹⁶.

Статут про службу вимагав, щоб присяга давалася один раз при першому вступі на службу згідно із загальноприйнятими правилами і формами. Вдруге її міг давати чиновник у разі повернення на службу після відставки. Причому ті, хто обіймав посади в суді, межові чиновники, а також ті, хто мав звання членів Державної ради (док. 6), чиновники Державної канцелярії, почесні опікуни Опікунської ради установ імператриці Марії присягали згідно з особливими формами. При несенні державної служби іноземцями, якщо вони не прийняли російського підданства, з їхніх текстів присяги вилучалися слова про відданість російському государю імператору. До присяги приводилися й ті, хто вступав на службу по вільному найму. Традиційно склалася така процедура присяги. Як правило, спершу присягу приймав місцевий священик у присутності станового пристава, стряпчого, у більш відповідальних випадках – представника відомства та двох свідків. Священик мав бути одного й того самого віросповідання з тим, хто присягав. Вона давалася безпосередньо в установі, де мав служити чиновник, який спершу проголошував її усно, а потім підписував надрукований присяжний листок. Згідно із законодавством присяжні листки мали пересилатися в Сенат, однак їхня наявність в архівних фондах установ дозволяє піддати сумніву виконання цієї вимоги¹⁷.

Згідно із судовими статутами 1864 р. кожний суддя, який вперше обіймав суддівську посаду, приводився до присяги духовною особою того ж віросповідання в публічному засіданні всіх департаментів суду із заздалегідь приготовленими аналоєм, хрестом і Євангелієм. Текст його присяги, як і присяги судового пристава, мав особливу форму (док. 7, 8). Присяжні повірені, хоча й не вважалися державними службовцями, адже на них не поширювалися чини і знаки, однак вони також присягали (док. 9). Більше того, присягу давали й кандидати на судові посади, хоча вони й не отримували жалування, але вважалося, що перебувають на державній службі¹⁸.

Запровадження нових всестанових установ унаслідок Великих реформ – земських та міських органів самоврядування – не відміняло присяги. Більше того, поширення принципу самоврядування на звільнених від кріпосної залеж-

¹⁵ 1810 г., января 1. Образование Государственного совета // Там само. – М., 1988. – Т. 6: Законодательство первой половины XIX века. – С. 66, 97.

¹⁶ 1845 г., августа 15. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных // Там само. – С. 281.

¹⁷ Уставо службе по определению от правительства. – СПб., 1876. – С. 185–191.

¹⁸ Учреждение судебных установлений // Российское законодательство X–XX века: В 9 т. – Т. 8. – С. 78.

ності селян робило її дієвим чинником управлінської культури для селянських органів. Виборний волосний старшина, якого на посаді схвалював мировий посередник, для усвідомлення значущості та відповідальності першого із селянських посадовців приводився до присяги на вірність служби¹⁹. Гласні – і земські повітові, й губернські, і гласні міських дум – давали присягу на початку першої їхньої сесії²⁰. Хоча були випадки, коли земці відмовлялися присягати імператору Один із них, А. П. Платонов, голова Царськосельського земського зібрання, вважав, що земська діяльність передбачає служіння справі і не є державною службою, а тому й не слід давати присягу. Однак, положення про земства 1890 р. узаконило присягу для всіх членів земського зібрання²¹, не зайве підкресливши, що почався процес бюрократизації земств.

Введена до всіх клітин державного життя присяга ставала мобілізуючим заходом нарівні з такими чинниками державної служби, як наділення землею, отримання жалування, нагородження орденами і медалями, мундирами. Текст присяги укладався з тим, щоб відповідно впливати на того, хто її складав, вимагаючи відданості та ретельності, адже недаремно служба імператорові та його дому ув'язувалася із службою батьківщині та Богові. У такий спосіб влада піднімала авторитет державної служби, персональну відповідальність за наслідки, зміцнювала дисципліну чиновників.

Цікавість до присяги викликана не лише її роллю у формуванні взаємовідносин, а й змістом цього документа. Присяга на вірність освячувалась іменем Бога, ув'язувалася з таким моральним критерієм, як совість, що надавало їй додаткових мобілізуючих властивостей. Присутність Бога уособлювало Євангеліє, зокрема текст від Іоанна, в якому йшлося, що початком сьому було Слово²².

Наскільки ефективною була присяга, і чи не перетворювалася вона у формальну процедуру? Щоб не трапилося її нівеляції, вводилося покарання за неправдиву присягу. Якщо ж хтось від'їжджав за кордон і без дозволу уряду вступав на службу іншій державі, він вважався клятвopорушником. У цьому разі він позбавлявся станових прав, вважався вигнанцем, а якщо самовільно повертався на батьківщину, то відбував заслання в Сибіру на поселенні²³.

На питання щодо ефективності присяги не може бути однозначної відповіді. Її очевидні мобілізуючі властивості сприяли постійному впровадженню присяги, однак не гарантували її дотримання. У практиці Російської імперії до присяги приводилися практично всі етноси, однак це не перешкоджало їм при зміні ситу-

¹⁹ Общее положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости // Там само. – 1989. – Т. 7: Документы крестьянской реформы. – С. 61.

²⁰ *Вербловский Г.* Присяга // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. – СПб., 1898. – Т.: Прага – просрочка отпуска – С. 255.

²¹ *Ярцев А. А.* Земство и государственная власть в 1864–1904 гг. (На материалах Северо-Западных губерний) // Земский феномен. Политологический подход – Саппоро, 2001. – С. 46, 73.

²² *Вербловский Г.* Присяга. – С. 255.

²³ 1845 г., августа 15. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных // Российское законодательство X–XX века: В 9 т. – Т. 6. – С. 231–232, 263.

ації відмовлятися від неї. При цьому імперська влада розцінювала порушення присяги як “зраду”, що уможливлювало запровадження каральних заходів. До присяги, скажімо, було приведене ногайське населення Криму під час його приєднання до Росії. Достатньо було першої чутки про повернення до влади хана Шагін Гірея, щоб ті також повернулися з уральських степів до Криму. Їх навіть не зупинила армія О. В. Суворова, з якою вони вступили в нерівний бій, “забувши” про недавню присягу на вірність російському імператорові. Те ж саме можна сказати й про учасників польськоговизвольного руху. Зауваживши значний вплив на місцеве населення Криму духовних осіб, Державна рада 1870 р. запровадила присягу для деяких магометанських духовних осіб (хатипів, імамів і муллів), яку ті складали у повітових поліцейських правліннях²⁴.

Що ж до людського фактора чиновницької служби, то кожна особа по-різному, залежно від часу, обставин, політичного настрою, моральних переконань розцінювала для себе значущість присяги. О. Ф. Кістяківський, професор права Київського університету 1884 р. вважав, що він не має морального права порушувати присягу і зобов’язаний служити “не только за страх, но и за совесть”. А йшлося про публічне читання його сином Володимиром поеми Т. Г. Шевченка “Кавказ”, явно антиімперського спрямування, й невідомо було, як до цього поставиться влада²⁵.

Тож присягу верховна влада використовувала як дієвий символічний засіб для формування бажаного для неї становища. За її допомогою здійснювалося примирення розбіжностей між верховною владою та етносами, верховною владою й станами. Запроваджуючи та використовуючи присягу, самодержавство найбільше намагалося за її допомогою вплинути на формування бюрократичного апарату, вимагаючи від нього чіткої служби, ділових якостей, збереження державної таємниці, стимулюючи його безмежну відданість імператору. У тексті присяги йшлося про відповідальність посадової особи перед монархом, а не перед суспільством і виборцями. У такий спосіб самодержавство продовжувало разом з іншими чинниками впливати на збереження своєї влади, оберігаючи свої споконвічні прерогативи. Сформована в такий спосіб бюрократія довше, ніж інші прошарки суспільства, залишалася вірною нормам традиційної політичної культури, для якої сутність служби зводилася до інтересів монарха, а не суспільства – не лише через кар’єрні перспективи, а й через соціальну психологію, переконання, які конструювалися на основі багатьох факторів. Серед них присяга займала далеко не останнє місце.

Нижче публікуємо тексти виявлених присяг. Під час передачі документів проводилося мінімальне наближення до сучасного правопису, а саме: “ѣ” передавалося через “е”, знімався твердий знак “ъ”, “і” передавалося через “и”, а також проводилося регулювання великих і малих літер та пунктуації.

²⁴ ПСЗ. – СПб., 1874. – Т. 45. – Отд. 1870. – № 48497.

²⁵ *Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885): У 2 т. / Упор В. С. Шандра (ст. упор.), М. І. Бутич, І. І. Глизь та ін. – К., 1995. – Т. 2: 1880–1885. – С. 452.*

ДОКУМЕНТИ

№ 1

1715 р., квітня 26. Витяг присяги з “Воинского устава” Петра I

Присяга или обещание всякого воинского чина людем

Я (имя рек) обещаюсь всемогущим Богом служить всепресветлейшему нашему царю государю верно и послушно, что в сих постановленных, також и впредь поставляемых воинских артикулах, что оные в себе содержать будут все исполнять исправно. Его царского величества государстваи земель его врагам, телом и кровию, в поле и крепостях, водою и сухим путем, в баталиях, партиях, осадах, и штурмах, и в протчих воинских случаях, какова оные звания ни есть, храброе и сильное чинить противление, и всякими образы оных повреждать потщусь. И ежели что вражеское и предосудительно против персоны его величества, или его войск, такожде его государства, людей или интересу государственного что услышу или увижу, то обещаюсь об оном по лутчей моей совести, и сколькомне известно будет извещать и ничего не утаить; но толь паче во всем ползу его и лутчее охранять и исполнять. А командирам моим, поставленным надо мною, во всем, где его царского величества войск, государстваи людей благополучию и приращению касаетца, в караулах в работах и в протчих случаях, должное чинить послушание, и весьма повелению их не противитца. От роты и знамя, где надлежу, хотя в поле, обозе или гарнизоне, никогда не отлучатца, но за оным, пока жив, непременно, добровольно, и верно так, как мне приятна честь моя и живот мой, следовать буду. И во всем так поступать, как честному, послушному, храброму и неторопливому салдату надлежит. В чем да поможет мне господь Бог всемогущий.

Понеже сия присяга вообще всякому чину положена, того ради надлежит тому, кто к присяге приводит, выписывать, которому чину что принадлежит, а ундер-офицерам и салдатам все.

Богу единому слава.

Воинским артикулам.

Опубл.: Артикул воинский (1715) // Российское законодательство X–XX вв.: В 9 т. – М., 1986. – Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма / Отв. ред. А. Г. Маньков. – С. 328.

№ 2

1785 р., квітня 21. Витяг з Грамотина права і вигоди містам Російської імперії з текстом присяги управних старшин та їх товаришів

Я, нижеименованный, обещаюсь всемогущему Богу пред святым его Евангелием в том, что хочу и должен по чистой моей совести и должности, мне препорученной, колікосилы и возможности есть, поступать справедливо и беспристрастно, как во всех делах, так и в тщательном старании о благоуспешном состоянии ремесла, о приращении искусства в ремесле, о добром порядке и о согласии ремесленных, ответствену за всякия упущения, злоупотребления или

неисполнения ремесленного положения. Есть ли же инако поступлю, то подвергаю себя в нынешней жизни законному осуждению, в будущей же пред Богом и судемого страшным – ответу и отчету. В заключение же сея моя присяги целую слова и крест Спасителя моего, аминь.

Примечание

Всяк да присягает по своей вере и закону.

Опубл.: Грамота на права и выгоды городам Российской империи // Российское законодательство X–XX века: В 9 т. – М., 1987. – Т. 5: Законодательство периода расцвета абсолютизма – С. 97–98.

№ 3

1794 р., січня 4. Присяга дворян Київського намісництва перед виборами урядовців до місцевих станових дворянських органів та державних установ

Я, ниже именованный, обещаюсь и кленуся всемогущим Богом, пред святым его Евангелієм в том, что хощу и должен при предлежащем выборе от дворянства предводителей, уездных судей, исправников и заседателей в верхній земский, також в уездные и нижние земские суды по чистой моей совести и чести без пристрастия и собственные корысти, еще меньше по дружбеи вражде выбрать из моих собратьев таких, которых я надеюсь, что они в возлагаемых на них должностях окажут себя верными подданными ея императорскогovelичества, усердными сынами отечества и согражданинами ревнительными о общем благе во исполнение высочайшия воли ея императорскогovelичества. Естли же при сем выборе инако поступлю, то подвергаю себя как нерадивый о ползе и благе всего отечества, в котормои моя собственная заключается в нынешней жизни всеобщему своим сограждан презренію. А в будущей пред Богом и судемого страшным ответу, в заключеніи же сея моя клятвы о беспристрастном выборе предводителей, судей, исправников и заседателей целую слова и крест Спасителя моего. Аминь.

1794 года, генваря 4 дня. В сей присяги были*.

ЦДІАК України – Ф. 193. – Оп. 5. – Спр. 1041. – Арк. 1–10. Рукопис Оригінал.

№ 4

1794 р., січень. Присяга обраних дворянством посадовців до станових дворянських органів та державних установ Київського намісництва

Аз, ниже именованный, обещаюсь и клануся всемогущим Богом, пред святым его Евангелієм в том, что хощу и должен ея императорскому величеству, моей всемилостивейшей великой государыне, императрице Екатерине

* Далі йдуть підписи 276 дворян у такій послідовності повітів: Київський – 16 чол., Козелецький – 38 чол., Остерський – 29 чол., Переяславський – 24 чол., Пирятинський – 27 чол., Золотоніський – 18 чол., Гадяцький – 32 чол., Лубенський – 31 чол., Миргородський – 36 чол. і Хорольський – 25 чол. Серед дворян Гадяцького повіту значиться “порутчик” Яким Драгоманов.

Алексеевне, самодержице всероссийской, и ея императорского величества любезнейшему сыну государю цесаревичу и великому князю Павлу Петровичу, законному всероссийского престола наследнику, верно и нелицемерно служить и во всем повиноваться, не щадя живота своего до последней капли крови, и все к высокому ея императорского величества самодержавству, силе и власти принадлежащие права и прерогативы [или преимущества]* узаконенные и впредь узаконяемые, по крайнему разумению силе и возможности предостерегать и оборонять и при том, по крайней мере, стараться споспешествовать все, что к ея императорского величества верной службе и ползе государственново всяких случаях касаться может. О ущербе ж ея величества интереса, вреде и убытке, как скоро о том, уведаю, не только благовременно объявлять, но и всеми мерами отвращать и не допускать тщаться, и всякую мне вверенную тайность крепко хранить буду и поверенный и положенный на мне чин, как по сей генеральной, так и по особливой определенной, и от времени до времени ея императорского величества именем [от представленных надо мною начальников]**, определяемых инструкциям, регламентам и указам, надлежащим образом по совести своей исправлять и для своей корысти, свойства, дружбы и вражды противно должности своей и присяги не поступать, и таким образом себя вести и поступать, как верному ея императорского величества подданному благопристойность и надлежит, и как я пред Богом и судом его страшным в том всегда ответ дать могу, как суще мне Господь-Бог душевно и телесно да поможет; в заключение же сей моей клятвы целую слова и крест Спасителя моего. Аминь. В сей присяги были и подписались***.

ЦДІАК України – Ф. 193. – Оп. 5. – Спр. 1041. – Арк. 22–25. Рукопис Оригінал.

№ 5

1802 р., не пізніше червня 26^{4*}. Текст присяги, яку прийняли дворяни Полтавської губернії

Я, нижеподписавшийся, обещаюсь и клянусь всемогущим Богом, пред св. его Евангелием в том, что хочу и должен при предлежащим выборе от дворянства малороссийской Полтавской губернии в разные места и должности чинов и кандидатов для занятия, на случай перемещения или смерти чьей, мест, также и чиновников на службу вообще по государству поступать по чистой моей совести, безпристрастно и собственные корысти, еще меньше, ни по дружбе, ни по вражде; и выбирать обязан того, которого нахожу способнейшим, достойнейшим и чистые совести и от которого надеюсь, что он в возлагаемой на него должности

* Так у тексті

** Так у тексті

*** Далі йдуть підписи губернського гота повітових предводителів дворянства, суддів засідателів, земських справників кожного повіту Київського намісництва, всього 113 осіб.

^{4*} Датується за часом скликання першого Полтавського дворянського зібрання (*Павловский И. Ф.* К истории полтавского дворянства, 1802–1902: Очерки по архивным данным с рисунками – Полтава, 1906. – Вып. 1. – С. 56).

окажет себя верным подданным его императорского величества, усердным сыном отечества и ревнителем о общем благе во исполнение высочайшей воли; если же при сем выборе инако поступлю, то да накажет меня нелицемерный судия в сей жизни и будущей В заключении чего, целую слова и крест Спасителя моего. Аминь.

Опубл.: *Павловский И. Ф.* К истории полтавского дворянства, 1802–1902: Очерки по архивным данным с рисунками – Полтава, 1906. – Вып. 1. – С. 57–58.

№ 6

1810 р., січня 1. Текст присяги, яку давали члени Державної ради

Мы, нижеименованные, быв призваны к присутствию в Государственном совете, обещаем пред лицом всевидящего Бога и обязуемся всеми священными клятвами верности и чести исполнять возложенную на нас должность по крайнему нашему разумению и силе, и на сей конец поступая как по словам общей присяги, так и сей особенной, помня единую общую пользу, потщимся всеми силами действовать ко благу империи, сохраняя, впрочем, в делах, нам вверяемых, надлежащую тайну; во уверение чего своеручно подписуемся

Опубл.: Российское законодательство X–XX века: В 9 т. – М., 1988. – Т. 6: Законодательство первой половины XIX века. – С. 85–86.

№ 7

1864 р., листопада 20. Форма присяги судді

Обещаюсь и клянусь всемогущим Богом, пред святым его Евангелием и животворящим крестом господним, хранить верность его императорскому величеству государю императору, самодержцу всероссийскому, исполнять свято законы империи, творить суд по чистой совести, без всякого в чью либо пользу лицепрятия и поступать во всем соответственно званию, мною принимаемому, памятуя, что я во всем этом должен буду дать ответ пред законом и пред Богом на страшном суде его. В удостоверение сего целую слова и крест спасителя моего. Аминь.

Подписал председательствующий в Государственном совете князь Павел Гагарин.

Опубл.: Общее положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости // Российское законодательство X–XX века: В 9 т. – М., 1989. – Т. 7: Документы крестьянской реформы. – С. 82.

№ 8

1864 р., листопада 20. Форма присяги судового пристава

Обещаюсь и клянусь всемогущим Богом, пред святым его Евангелием и животворящим крестом господним, хранить верность его императорскому величеству государю императору, самодержцу всероссийскому, честно и

добросовестно исполнять все обязанности принимаемой мною на себя должности и все относящиеся до сих обязанностей законы и правила, распоряжения и поручения, не превышать предоставленной мне власти и не причинять с умыслом никому ущерба или убытков, а напротив,веряемые мне интересы ограждать как свои собственные, памятуя, что я во всем этом должен буду ответ пред законом и пред Богом на страшном суде его. В удостоверение сего целую слова и крест спасителя моего. Аминь.

Подписал председательствующий в Государственном совете князь Павел Гагарин.

Опубл: Там само.

№ 9

1864 р., листопада 20. Форма присяги присяжного повіреного (адвоката)

Обещаюсь и клянусь всемогущим Богом, пред святым его Евангелием и животворящим крестом господним, хранить верность его императорскому величеству государю императору, самодержцу всероссийскому исполнять в точности и по крайнему моему разумению законы империи, не писать и не говорить на суде ничего, что могло бы клониться к ослаблению православной церкви, государства, общества, семейства и доброй нравственности, но честно и добросовестно исполнять обязанности принимаемого мною на себя звания, не нарушать уважения к судам и властям и охранять интересы моих доверителей или лиц, дела которых будут на меня возложены, памятуя, что я во всем этом должен буду дать ответ пред законом и пред Богом на страшном суде его. В удостоверение сего целую слова и крест спасителя моего. Аминь.

Подписал председательствующий в Государственном совете князь Павел Гагарин.

Опубл: Там само.

№ 10

Не раніше квітня 1865 р.* Текст присяги, прийнятої членами Київської палати карного і цивільного суду

Клятвенное обещание

Я, нижепоименованный, обещаюсь и клянусь всемогущим Богом, пред святым его Евангелием в том, что хочу и должен его императорскому величеству, своему истинному и природному все милостивейшему великому государю императору Александру Николаевичу, самодержцу всероссийскому и его императорского величества всероссийского престола наследнику, его императорскому высочеству государю цесаревичу и великому князю Александру Александровичу** верно и нелицемерно служить, и во всем повиноваться, не щадя живота своего

* Датуються за часом смерті цесаревича Миколи Александровича, якого двір вважав наслідником імператора Олександра II.

** Йдеться про другого сина Олександра II, майбутнього Олександра III.

до последней капли крови, и все к высокому его императорского величества самодержавству силе и власти принадлежащие права и преимущества, узаконенные и впредь узаконяемые, по крайнему разумению силы и возможности предостерегать и оборонять и при том по крайней мере стараться споспешествовать все, что к его императорского величества верной службе и пользе государственной во всяких случаях косаться может, о ущербе же его величества интереса, вреде и убытке, как скоро о том уведаю, не токмо благовременно объявлять, но и всякими мерами отвращать и не допускать тщатися, и всякую вверенную тайность крепко хранить буду и поверенный и положенный на мне чин, как по сей (генеральной так и по особливой), определенной от времени до времени его императорского величества именем от представленных надо мной начальников, определяемых инструкциям и регламентам, и указам, надлежащим образом по совести своей исправлять, и для своей корысти, свойства, дружбы и вражды противно должности своей и присяге не поступать, и таким образом себя вести и поступать, как верному его императорскому величества подданному благопристойно есть и надлежит; и как я пред Богом и судом его страшным в том всегда ответ дать могу, как суще мне Господь Бог душевно и телесно да поможет В заключение же сей моей клятвы целую слова и крест Спасителя моего. Аминь.

По сему клятвенному обещанию присягу выполнили и подписались*.

ЦДАК України – Ф. 487. – Оп. 2. – Спр. 153. – Арк. 1. Оригінал. Друкарський примірник.

* Далі йдуть підписи посадових осіб Київської палати карного і цивільного суду